

М.П. Драгоманова. Серія 22. [відп. ред. О.В. Бабкіна]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. Вип.10. – С. 10 – 17.

11. Головащенко С. І. Ідея єдності політики і моралі у творчості Петра Могили / С.І. Головащенко // Петро Могила і сучасність [до 400-річчя від дня народження: збірник доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції], (Київ, 14 – 16 березня 1996 р.) – К.: Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, 1996. – С. 16-18.

12. Кирилюк Ф. М. Філософія політичної ідеології : навч. посіб. / Ф.М. Кирилюк. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

Костельнюк М. М. Идея украинской государственности Петра Могилы: опыт ретроспекции первоисточников украинского консерватизма

В статье рассматриваются взгляды Петра Могилы относительно консолидации церковной и национальной жизни украинского народа. Подчеркивается конструктивная роль духовного единения народа для целей созидания государства. Освещаются особенности идейно-духовного наследия Петра Могилы и делается вывод о сопричастности его с рядом ключевых классических ценностей и идеалов консерватизма.

Ключевые слова: *Петр Могила, религия, церковь, идеология, народ, власть, консолидация, государство, консерватизм*

Kostelnyuk M. The idea of Ukrainian statehood by Petro Mohyla : Retrospective reports about primary sources of Ukrainian conservatism

The article discusses the views of Petro Mohyla to consolidate religious and national life of the Ukrainian people. Its constructive role for spiritual unity of people as the base of the purposes for Ukrainian statehood is analyzed. Features of ideological and spiritual heritage of Petro Mohyla are researched. Its relationship with some key values and ideals of classical conservatism is emphasized.

Keywords: *Petro Mohyla, religion, church, ideology, people, government, consolidation, state, conservatism.*

УДК 321.011.5:352.07:001

Ткаченко Володимир Сергійович,
здобувач кафедри соціології та політології
Національного університету
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДІВСЬКОЇ ТЕОРІЇ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Проаналізовані концепції участі населення у врядуванні в епоху Античності, Середньовіччя, Нового часу та продемонстровано їх значення для розвитку уявлень про демократію як основу самоорганізації спільнот. Доведено, що думки, висловлені А. де Токвілем, стали теоретичним обґрунтуванням громадівської теорії місцевого самоврядування.

Ключові слова: *демократія, участь, місцеве самоврядування, громадівська теорія місцевого самоврядування.*

В умовах обговорення шляхів та перспектив реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, пошуку напрямів та механізмів підвищення його ефективності, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності актуалізуються

питання залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм демократії участі на місцях. В контексті даних питань виникає закономірний інтерес до теоретичних засад місцевого самоврядування, передусім до громадівської теорії, яка на противагу державній теорії, сприймає місцеве самоврядування, територіальні громади як складову громадянського суспільства.

На межі ХХ-ХХІ століття теоретичні аспекти організації місцевої влади в Україні, особливості співвідношення державного управління, місцевого самоврядування та народовладдя, вивчення проблеми та стратегічних пріоритетів досліджували М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, М. Долішній, Н.В. Камінська, В.М. Кампо, М.І. Корнієнко, О.О. Кузнецова, Ю.О. Куц, О.В. Поступна та ін. Однак недостатньо уваги приділяється концептуальним передумовам розвитку громадівської теорії місцевого самоврядування. Між тим «усвідомлення фундаментальних основ становлення системи місцевого самоврядування в Україні свідчить, що його подальший розвиток повинен базуватися на наукових засадах, еволюції поглядів вчених, відповідати певним принципам» [1, с. 49].

Мета даної публікації полягає у пошуку концептуальних передумов для становлення громадівської теорії місцевого самоврядування у загальному демократичному дискурсі часів Античності, Середньовіччя та Нового часу.

Передусім ключовою для розуміння феномену демократії в цілому та самоврядування як її важливішої складової є висунута античними вченими ідея про саму можливість управління народом самим собою, включення кожного в суспільне життя. Попри усі негативні оцінки демократії як форми управління древніми містами-державами у працях античних філософів, цінність цієї ідеї для подальшого розвитку суспільно-політичної думки неможливо переоцінити. Саме у працях давньогрецьких мислителів, передусім у працях Аристотеля, відтворюється еволюція суспільного розвитку, в основі якої принцип побудови суспільних і політичних відносин знизу. Згідно з Аристотелем, людина, будучи політичною істотою для досягнення своїх цілей, об'єднується з іншими, в результаті чого виникає спочатку політична сім'я, потім політична громада, потім держава. Тому можливість управління народом самим собою, включення кожного в суспільне життя цілком природна та обґрунтована.

Участь більшості вільних громадян у виробленні та реалізації політичних рішень стає фундаментальним принципом всього полісного устрою. Нерозривність та взаємозумовленість прав та обов'язків громадянина зумовили відсутність в античній демократії механізму делегування повноважень та представницьких інститутів влади. Кожен громадянин мав право та був зобов'язаним брати особисту участь в управлінні: передусім через безпосередню участь у ньому на народних зборах безпосередньо, а також у непрямий спосіб через практику «почергового» виконання адміністративних функцій кожним членом спільноти не залежно від його професійної підготовки [9, с. 14].

В епоху Середньовіччя під впливом комунальних революцій у Західній Європі XI-XIII сторіч, які викликали до життя так зване комунальне самоврядування, розвиток загальнодемократичного дискурсу відбувається саме в межах окремих муніципалітетів. Звільнення міста від влади феодала передбачало створення передусім міських органів самоврядування - виборної ради та магістрату, які були незалежними від центральної, «коронної» влади, а ідея безпосередньої участі уходить на другий план. Разом з тим, варто зазначити, що перші хартії середньовічних міст Італії (Мантуя, Феррара, Піза, Кремона), Франції (Сент-Омер, Бове, Камбаре, Арбуа) та Англії (Лондон) не лише закріплювали право на створення виборних органів міського самоврядування, але й визначали привілеї міської громади, особисті свободи та майнові права її членів. Комуна встановлювала різні статуси своїм громадянам залежно від стану, цеху, часу проживання в місті тощо. Кожний громадянин займав своє місце в соціальній та політичній ієрархії, мав свої обов'язки. Система жорстко регламентованих прав і обов'язків разом із податковою системою була основним засобом управління в середньовічній комуні.

Найбільш яскравим епізодом політичної думки епохи Середньовіччя, який представляється нам важливим для відтворення ідеї самоорганізації, є концепція субсидіарно структурованого суспільства Іоганеса Альтузіуса, який, будучи філософом та теоретиком держави та права, ще у перші десятиріччя XVI сторіччя обіймав посаду голови міста Едмена у Східній Фризії. Саме його практичний досвід здійснення комунального врядування визначив основні ідеї його концепції. Не випадково російський соціолог М. Ковалевський у своїй праці «Від прямого народоправства до представницького» (1906) називає Альтузіуса «першим систематизатором доктрини народоправства» [2, с. 56]. Саме завдяки саморганізації спільнот (за Альтузіусом консоціацій) вибудовується суспільна ієрархія. Через різнорівневі асоціації Альтузіус вибудовує картину органічного суспільства, де цілісність і гармонія складових частин гарантується тим, що суспільство будується знизу. Субсидіарний характер діяльності вищих рівнів консоціацій щодо нижчих є нормою соціальної взаємодії в теорії Альтузіуса, що передбачає максимальну самостійність консоціації та сприяє підвищенню ефективності всієї системи [6, с. 20].

В епоху Нового часу питання про роль та місце індивіда у суспільстві та державі виходить на перший план як у роздумах філософів, так й у адміністративних практиках. Починаючи з цього періоду і упритул до XX сторіччя здобувають теоретичне обґрунтування передусім принципи представницької демократії в контексті загального постулату захисту прав та свобод індивіду. Принципи народоправства, самоорганізації спільнот протягом тривалого часу виглядають другорядними на тлі розробки механізмів конституційно-правового устрою стабільної демократичної держави.

Разом з тим в історії політичної думки можна знайти приклади відходу від вказаної традиції. На особливу увагу в цьому сенсі заслуговують роздуми французького історика, соціолога та політичного діяча Алексиса де Токвіля, який започаткував, за висловленням А. Фісуна, «нове розуміння теорії демократії, що розглядає останню не як ціль, а лише як засіб досягнення стійкої суспільної еволюції» [9, с. 51]. Аналізуючи ідеї Французької революції, а також системи управління в США, Німеччині та інших державах, він зазначав, що єдина можливість запобігання нових революцій полягає у встановленні демократії, загального виборчого права і безпосередньої участі громадян у процесах управління державою і її територіальними одиницями. У праці «Про демократію в Америці» (1840) Токвіль, вивчаючи історію США, системи організації управління в штатах, а також оцінюючи аспекти внутрішньої і зовнішньої політики, робить висновок: «... принцип народовладдя настільки щільно втілюється в життя у Сполучених Штатах, наскільки це тільки можливо собі уявити». Відзначаючи значення громадян у здійсненні управління в США, Токвіль констатує, що: «влада в країні виходить виключно від народу, який бере участь у складанні законів, вибираючи законодавців; бере участь він і у втіленні цих законів у життя - шляхом обрання виконавчої влади. Можна сказати, що народ сам управляє країною, бо права, представлені уряду, вельми незначні і обмежені; уряд постійно відчуває свій початковий зв'язок з народом і кориться цій силі, яка створила його» [8, с. 63-65]. Все це, за логікою Токвіля, забезпечується завдяки великій кількості проміжних інститутів громадянського суспільства - ініціативних асоціацій та об'єднань громадян, які утворюються на засадах самоорганізації спільнот.

Окрім того, А. де Токвіль увійшов в історію політичної думки також як той, «хто першим спробував теоретизувати з приводу співвідношення між феноменами демократії, громади та участі громадян» [4]. У праці «Про демократію в Америці» він визначає, що «громада є тим єдиним об'єднанням, яке так добре відповідає самій природі людини, бо скрізь, хоч би де збиралися разом люди, громада виникає нібито сама собою». Саме в громадах, завдяки участі у вирішенні спільних – тобто публічних - справ, долучення до політики, люди навчаються користуватися свободою, створювати громадські інститути, без функціонування яких демократія не є життєздатною [8, с. 63-64].

Думки, висловлені А. де Токвілем, стали теоретичним обґрунтуванням доволі розповсюдженої громадівської (або суспільної) теорії місцевого самоврядування, яка також спирається на теорії «вільної громади», та «самоврядних одиниць як юридичних осіб». Представники «теорії вільної громади» (Моренбрешер, Далман, Арене, Гербер та ін.) доводили, що право громади самостійно вести свої справи має такий самий природний і невідчужуваний характер, як права і свободи людини, а будь-яке пряме втручання держави у власні справи громади є порушенням її прав. Теорія «самоврядних одиниць як юридичних осіб» (розробники – Г. Єллінек, О. Лабанд, Є. Мейер, Н. Коркунов, Б. Чичерин та ін.) наголошує на тому, що керівництво справами громади повинне бути надано органам самої громади, а не органами держави [7, с. 9]. Обидві ці теорії, які певним чином протиставляють комунальні й державні засади, об'єднує громадівська теорія самоврядування, в якій головною рисою управління вважався його недержавний та переважно господарський характер.

У межах громадівської теорії місцевого самоврядування розглядається переважно як вираз волі спільнот розвиватись відповідно до своїх власних пріоритетів. Саме поняття «громадських інститутів», які за А. де Токвілем, «відкривають народу шлях до свободи і вчать його користуватися цією свободою» [8, с. 65] є ключовим для суспільної теорії місцевого самоврядування. Первісним джерелом влади, за А. де Токвілем, є не держава в особі своїх представницьких органів і навіть не «нація», і не «народ», як це звичайно декларується в законі, а «індивіди», що добровільно об'єднуються з іншими на основі своїх «невідчужуваних прав», керуючи своїми власними справами. Саме за таких умов і при таких взаємозв'язках у людей формується «щира громадянська самосвідомість», що означає, що вони самі є «правителями» і виступають як «колективний автор» умов і порядку правління. З феноменом громадянської свідомості пов'язується наявність у людей почуття відповідальності, здатності порівнювати свої інтереси з інтересами ближніх і погоджувати їх.

У системах правління, заснованих на принципах самоврядування, А. де Токвіль вбачав реальну «альтернативу» «державної автократії». Аналізуючи й високо оцінюючи досвід американської демократії у своєму творі «Демократія в Америці», він стверджував, що система права, сумісна з потребами самоврядування, повинна базуватися більше на розмаїтості, в тому числі широті охоплення, ніж на «однаковості» та «вичерпному регулюванні». Його ідеал – суспільство, що будується на принципах взаємодопомоги і функціонує як безліч асоціацій і громад з відповідними взаєминами, які мобілізують самоврядний потенціал людей [8, с. 63-65]. Воно виступає базою для появи та функціонування самоврядування як особливого суспільного інституту. «Суспільство, – за визначенням А. де Токвіля, – діє цілком самостійно, управляючи само собою» [8, с. 63]. Таке широке трактування інституту самоврядування виступає відповідним регламентним обмеженням функціонування держави як соціального інституту.

За таких умов урядові структури виступають як особлива форма врядування та організації системи владних відносин, але цим не вичерпується самоврядний потенціал суспільства. Відомий американський політолог Вінсент Остром пише: «Неможливо зосереджувати увагу лише на урядах. Необхідно враховувати і те, як люди думають і відносяться один до одного і як саме складається вся система їх взаємовідносин... Тільки за таких умов стає зрозумілою концепція демократії, яка означає правління народу» [5, с. 32-33].

Услід за А. де Токвілем, В. Остромом більшість американських дослідників зосереджуються на понятті «джерело влади», яке концентрується не на народі, групі людей чи особі як носії влади, а, насамперед, на узгодженні різних інститутів влади, різних урядів, різних структур, що здійснюють управління, своїх можливостей та своєї участі в забезпеченні прав і свобод індивіда.

Ідеї, закладені А. де Токвілем, та їх органічний розвиток в громадівській теорії самоврядування мають принципове значення для розуміння природи самоорганізації.

Подальший розвиток суспільної теорії самоврядування міститься у працях російських дослідників В.Н. Лешкова та А.І. Васильчикова. Ці дослідники головну ознаку самоврядування вбачали у специфіці його суб'єкта – людей, що мешкають у певній місцевості. Протиставляючи місцеве самоврядування бюрократичному державному порядку управління, А.І. Васильчиков доходить висновку, що місцеве самоврядування є далеким від політики: воно має власну особливу мету й особливу сферу діяльності [цит. за 7, с. 11].

Таким чином, передумови розвитку громадівської теорії місцевого самоврядування виникли ще в епоху античності, коли участь більшості вільних громадян у виробленні та реалізації політичних рішень стає фундаментальним принципом всього полісного устрою. Кожен громадянин мав право та був зобов'язаним брати особисту участь в управлінні: передусім через безпосередню участь у ньому на народних зборах безпосередньо, а також у непрямий спосіб через практику «почергового» виконання адміністративних функцій кожним членом спільноти не залежно від його професійної підготовки. В епоху Середньовіччя в Західній Європі звільнення міста від влади феодала передбачало створення передусім міських органів самоврядування - виборної ради та магістрату, які були незалежними від центральної, «коронної» влади, а ідея безпосередньої участі уходить на другий план. В епоху Нового часу питання про роль та місце індивіда у суспільстві та державі виходить на перший план як у роздумах філософів, так і в адміністративних практиках. Починаючи з цього періоду і упритул до ХХ ст. здобувають теоретичне обґрунтування передусім принципи представницької демократії в контексті загального постулату захисту прав та свобод індивіду. Думки, висловлені А. де Токвілем, стали теоретичним обґрунтуванням громадівської (або суспільної) теорії місцевого самоврядування, яка також спирається на теорії «вільної громади», та «самоврядних одиниць як юридичних осіб». Подальший розвиток суспільної теорії самоврядування міститься у працях російських дослідників В.Н. Лешкова та А.І. Васильчикова. Ці дослідники головну ознаку самоврядування вбачали у специфіці його суб'єкта – людей, що мешкають у певній місцевості.

Література:

1. Грובה В.П. Щодо системи місцевого самоврядування: проблеми методології / В.П. Грובה // Вісник Одеського національного університету. — 2012. — Т. 17. — Вип. 7. — С. 49-56.
2. Ковалевский М. От прямого народовластия к представительному и от патриархальной монархии к парламентаризму. Рост государств и его отражение в истории политических учений: в 3 т. / М. Ковалевский. — М.: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1906. — Т. 2. — 492 с.
3. Латигіна Н. А. Демократія: реалії versus утопії: [монографія] / Н. А. Латигіна. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — 400 с.
4. Лендел М. Сучасні концептуальні підходи до аналізу політичної участі на місцевому рівні у суспільствах Центрально-Східної Європи / М. Лендел [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_12/Lendel.pdf. - Назва з екрану.
5. Остром В. Смысл американского федерализма. Что такое самоуправляющееся общество / Винсент Остром; [пер. с англ. С. Егорова, Д. Утегеновой, ред. и предисл. А. Оболенского]. — М. : Арена, 1993. — 320 с.
6. Панченко Т.В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку: [монографія] / Т. В. Панченко. — Харків : Майдан, 2011. — 368 с.
7. Політико-управлінський потенціал органів місцевого самоврядування міста: [моногр.] / [В. В. Лісничий, В. В. Наконечний, В. А. Шумілкін та ін.] ; за ред. В. В. Лісничого. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. — 155 с.
8. Токвіль А. Про демократію в Америці: у 2 т. / Алексіс де Токвіль ; [перекл. з фр.

Г. Філіпчука та М. Москаленка; передмова А. Жардена]. — К. : Всесвіт, 1999. — 590 с.

9. Фисун А.А. Демократия, неопратимониализм и глобальные трансформации: [монография] / А. А. Фисун. — Харьков : Константа, 2006. — 352 с.

Ткаченко В. С. Концептуальные предпосылки развития общинной теории местного самоуправления

Проанализированы концепции участия населения во врядуванні в эпоху Античности, Средневековья, Нового времени, и продемонстрировано их значение для развития представлений о демократии как основе самоорганизации сообществ. Доказано, что мысли, выраженные А. де Токвилем, стали теоретическим обоснованием громадивской теории местного самоуправления.

Ключевые слова: демократия, участие, местное самоуправление, громадивска теория местного самоуправления.

Tkachenko V. Conceptual prerequisites for development of common theory of local self-government

The article deals with analysis of conceptions of public participation in governance in Antiquity, Middle Ages, Modern Time, and demonstrates their value for development of democratic views as basis of associations' self-organization. It is proved that A. De Tocquevill's ideas became the theoretical background for common theory of local self-government.

Keywords: democracy, participation, local self-government, common theory of local self-government.

УДК 323.15

Волощук Юлія Іванівна,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА»**

У даній статті аналізуються основні існуючі підходи щодо сутності поняття «національна меншина» та охарактеризовано взаємозв'язок понять «національна меншина» та «етнічна меншина»

Ключові слова: меншина, національна меншина, етнічна меншина.

Становлення України, як самостійної держави, поставило одне із ключових пріоритетів зовнішньої політики – захист українських громадян за кордоном, але не на загал, а конкретно в кожній державі світу, де українці проживають як малими, так і великими общинами. Для найбільш оптимального вирішення політико-правового статусу української спільноти важливими є науково обґрунтована та сутність поняття «національна меншина». Термін «національна меншина» привертає увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних учених – політологів, істориків, етнографів та інших. Проте на сьогоднішній день не має єдиного визначення самого поняття «національна меншина». Актуальністю даної статті є сукупний аналіз концептуальних підходів до визначення цього терміну.

Термін «національні меншини» почав вживатися порівняно недавно (XIX ст.) і його розуміння ґрунтується на основі підходів, які пропонують вітчизняні та зарубіжні